

Hannah Arendt, *Totalitarismin synty*. Suom. Matti Kinnunen. Tampere: Vastapaino, 2013, 731 s.

”Saimme perintömme ilman testamenttia.” René Char

Totalitarismin testamentti

Hannah Arendtin moderniksi poliittisen ajattelun klassikoksi muodostunut teos totalitarismista on ilmestynyt vihdoinkin suomeksi lähes yli puoli vuosisataa alkuperäisen ilmestymisensä jälkeen. Tänä aikana maailma on tietenkin muuttunut merkittävästi. Totaalisen politiikan haaste muodosti keskeisen kysymyksen 1900-luvulla, joka varsinaisesti alkoi totaalisesti sodaksi nimitystä ensimmäisestä maailmansodasta ja koki ennen kokemattomat totalitaristiset poliittiset järjestelmät. Oman aikamme keskeiseksi kysymykseksi on noussut ennemmin globaalin politiikan haasteet. Puhutteleeko Arendtin teos omaa globaalia aikaamme?

Arendtin teos ilmestyi toki hyvin erilaisessa maailmanpoliittisessa tilanteessa. Käsikirjoitus valmistui 1949 noin neljä vuotta natsi-Saksan kukistumisen jälkeen, ja sen ilmestyessä 1951 kylmä sota kävi jo kuumana. Totalitarismi-termistä tuli osa kylmän sodan käsittearsenaalia, jossa sillä viitattiin Yhdysvaltojen johtaman ”vapaan maailman” vastustajaan Neuvostoliittoon ja sen satelliittivaltioihin. Itse termin käsittehistorialliset juuret ovat kuitenkin tunnetusti fasistisen Italian kuvauksessa. Mussolinin kriitikot käyttivät totalitarismi-termiä ensi kertaa kuvaamaan fasistien tapaa manipuloida vaaleja saavuttaakseen totaalisen vallan, mutta fasistit omaksuivat nopeasti sen positiivisena kuvauksesta uudesta totaalisesta valtiostaan (Petersen 1996). Termillä alettiin sittemmin kuvata kuitenkin ennen kaikkea natsi-Saksaa ja Neuvostoliittoa, jotka eivät itse koskaan identifioituneet totalitaristisiksi yhteiskunniksi. Myös Arendtille Mussolini juuri valtiokeskeisyydessään ei koskaan saavuttanut varsinaista totalitaristista hallintoa. Arendtille totalitarismi alkoi muodostua natsi-Saksassakin vasta vuoden 1938 jälkeen ja Neuvostoliitossa Stalin terrorin myötä. Mussolini ja Lenin taas olivat Arendtille yksipuoluejärjestelmien diktaattoreita, jotka eivät edes tienneet mitä varsinainen totalitarismi tarkoitti.

Totalitarismin käsite

Kylmän sodan polemiikissa totalitarismista tuli kuitenkin hyvin yleisesti kommunistista järjestelmää vihollisena kuvaava ”oikeistolaiseksi” nähty käsite. Aikaisemmin myös vasemmistolaiset analyysit olivat käyttäneet totalitarismi-termiä erityisesti natsi-Saksasta, mutta myös Stalinin Neuvostoliitosta. Itse puna-armeijan luoja ja Stalinin ykkösvihollinen Trotski oli nimennyt stalinismin totalitarismiksi. Kylmän sodan kuumetessa vasemmisto kuitenkin lakasi lähes kauttaaltaan käyttämästä käsitettä, joka nähtiin lähtökohtaisesti reaktionariseksi kapitalismia tukevaksi käsitteeksi. Sen sijaan se alkoi käyttää fasismi-termiä yleisenä käsitteenä viittamaan kapitalistisen maailman totaalisen vallan piirteisiin. Näin kylmän sodan vastakkainasettelu näytti toteuttavan Carl Schmittin väitteen kaikkien poliittisten käsitteiden poleemisuudesta, ja yhteisestä juuresta nousseet fasismi ja totalitarismi asettuivat siinä lopulta toistensa vastakäsitteiksi.

Kylmän sodan rinnalla 1950-luvulla syntyi myös varsinainen totalitarismiteorioiden akateeminen buumi. Ensimmäiset kansallissosialistisen järjestelmän analyysit uutena totaalisen hallinnan muotona oli tehty kansallissosialismin ollessa vielä vallassa ja erityisesti Saksasta Yhdysvaltoihin paenneiden emigrantiteoreetikoiden toimesta, joihin myös Hannah Arendt kuului. Nämä saksalaisen kulttuurin kasvatit eivät halunneet selittää kansallissosialismia vain saksalaisen kulttuurin tai kansanluonteen perversioksi vaan pyrkivät ymmärtämään sen poliittista järjestelmää usein saksalaisen valtio-opin ja oikeusfilosofian pohjalta jatkaen näin Weimarin tasavallassa käytyä teoreettista keskustelua. Merkittäviä Arendtin teokseen vaikuttaneita analyysejä olivat niin Franz Neumannin (2009 [1942]) *Behemot*, Ernst Fraenkelin (1941) *Dual State* ja Sigmund Neumannin (1942) *Permanent Revolution: The Total State in a World at War*. 1950-luvulla myös teoreettinen katse kiinnittyi Neuvostoliittoon, ja valtio-oppineet pyrkivät nyt rakentamaan yleistä totalitarismin teoriaa. Sen eräänlaiseksi yleisesitykseksi vakiintuikin pitkäksi aikaa lopulta Carl Joachim Friedrichin ja Zbigniew Brzezinskin (1962 [1956]) teos *Totalitarian dictatorship and autocracy*. Siinä Friedrich ja Brzezinski pyrkivät luokittelemaan kuusi keskeistä totalitaristista piirrettä, joiden erilainen yhdistäminen muodostaisi

sekä totalitarististen järjestelmien erot että yhtäläisyydet selittävän ”totalitaarisen syndrooman” (Friedrich ja Brzezinski 1962, 22).

Arendtin totalitarismin analyysi ilmaantui tässä sekä poleemisten että teoreettisten totalitarismikäsitteiden tulvassa. Teoksen taustalla oli Arendtin oma kokemus kansallissosialismin noususta, ja se ammensi ennen kaikkea kansallissosialismista tehdyistä analyyseistä. Samalla se osallistui myös keskusteluun totalitarismin yleisistä piirteistä pitäen lopulta Stalinin koko neuvostokansaa koskevaa terroria jopa kansallissosialismin sinänsä julmempaa terroria täydellistyneempänä totalitarismin muotona. Arendtin totalitarisminanalyysi erosi kuitenkin yleisestä pyrkimyksestä esittää totalitarismi modernina diktatuurin muotona. Arendtille kyse oli täysin uudesta ideologian ja terrorin yhdistävästä hallitusmuodosta, jonka logiikan filosofisen kiteytyksen hän esittää kirjan toiseen painokseen sittemmin lisätyssä ja suomenoksessa viimeisen luvun muodostavassa artikkelisessa *Ideologia ja terrori: uusi hallitusmuoto*. Alun perin filosofi Karl Jaspersin juhlaikirjaan kirjoitettu luku eroaa sekä esitystavaltaan että sisällöltään huomattavasti teoksen muista luvuista.

Vaikka moderni valtio-oppi ei ollut enää halunnut esittää poliittisen filosofian klassista kysymystä hallitusmuodon luonnosta, totalitarismi kuitenkin käsitettiin ennen kaikkea modernina diktatuurin tai tyrannian muotona. Arendt taas halusi erottaa totalitarismin radikaalisti klassisesta tyranniasta tai diktatuurista. Lisäten klassiseen hallitusmuodon luonnon kysymykseen Montesquieun kysymyksen hallitusmuotoja liikuttavista periaatteista tai passioista (Montesquieu, [1748], 119–120) Arendt määrittää totalitarismin ideologian ja terrorin varaan rakentuvana uutena hallitusmuotona. Totalitarismissa ideologiat korvaavat Montesquieun periaatteet, ja lain tilalle asettuu terrori. Totalitarismissa terrori ei ole kuitenkaan vain pelote kuten tyranniassa, vaan sen tarkoitus on toimeenpanna ideologioiden esittämät yhdestä premissistä johdetut historian liikkeen lait (biologinen rotujen taistelu, taloudellinen luokkataistelu). Tässä historian liikkeen lakien toimeenpanossaan totalitarismi ei varsinaisesti ole mielivaltaista (tyrannia) vaan ideologisten lakien mukaista ja samalla rikkoo koko klassisen jaon lakien rajoittamiin ja laista piittaamattomiin hallitusmuotoihin. Totalitaristisen ideologian toimeenpanossa sekä teloittajat että uhrin ovatkin ”viattomia”, sillä edelliset vain toimeenpanevat lait, joiden tiellä

pelkkä jälkimmäisten olemassaolo on. Tässä performatiivisessa logiikassa ”elämään kelpaamattomat rotu” ja ”kuolevat luokat” ovat hävitettäviä rotuja ja luokkia, juutalaisongelma ratkaistaan tuhoamalla juutalaiset, luokkataistelu lopetetaan tuhoamalla luokat. Totalitaristista terroria hallitseekin yhdestä premissistä johdettu liikkeen logiikka, joka on lopulta täysin välinpitämätön todellisuudelle ja myös alkuperäiselle päämäärälleen. Saksan kansa voidaan viedä perikatoon ja työläiset pahimpaan orjuuteen vain tuon rautaisen logiikan toimeenpanon tähden.

Arendt yhdisti Stalinin ja Hitlerin terrorin saman ideologisen toimintalogiikan, ei niinkään ideologioiden sisältöjen, kautta. Mutta koska Arendt esitti Stalinin terrorin totalitarismin täydellistymänä ja vaati ihmisiä taistelemaan äärimmäisenä vapauden riistona näkemäänsä totalitarismia vastaan, teos niputettiin helposti osaksi kylmän sodan propagandaa. Arendt itse oli kuitenkin huolissaan juuri tuosta propagandasta, jossa demokratiasta ja vapaudesta yritettiin vuorostaan tehdä todellisuudesta erotettuja ideologioita *ismejä*. Mutta jos Yhdysvalloissa vasemmistoliberaalit käyttivät teosta jopa inspiraationaan kansalaisyhteisöjen puolustamisessa kylmän sodan mccarthyismin ”totalitaarisia” piirteitä vastaan, niin eurooppalainen vasemmisto ei halunnut pitkään aikaan edes tutustua Arendtin teokseen lähes pelkästään sen otsikon tähden. Ranskassa myös totalitarismin teoreetikkona tunnettu Raymond Aron arvosteli teoksen heti sen ilmestyttyä, mutta se käännettiin ranskaksi vasta 1970-luvulla erillisinä osina. Claude Lefort harmittelikin, kuinka erityisesti vasemmiston termiä vastaan tuntema ennakkoluulo Ranskassa jätti koko totalitarismin ongelman pohittamisen konservatiivisten ja liberaalien teorioiden yksityisomaisuudeksi ja sivuutti Arendtin hyvin erilaisen totalitarismin käsittelyn (Lefort 1986).

Vaikka Arendt korosti perinteiden hajoamista ja oikeuksien kunnioituksen häviämistä totalitarismin ehtoina, hänen analyysinsä poikkesi radikaalisti totalitarismin konservatiivisista tai liberaaleista analyyseistä. Perinteisten käsityksen hajoaminen ei merkinnyt Arendtille halua palata menneeseen vaan enemmän poliittisen ajattelun kriisin synnyttämää vaatimusta uuden ajattelun muodostamisesta tilanteessa, jossa Tocquevillen sanoin ”mennyt ei enää valaise tulevaisuutta” (Tocqueville 2006 [1835–40], 681, käännöstä muutettu). Ja vaikka Arendt puolusti liberalismiin liitettyjä yksilön oikeuksia, hänen varsinainen huolensa koski aktiivisten kansalaisyhteisö-

keuksien käytön ja poliittisen vapauden ja toiminnan mahdollisuutta. Totalitarismi tuhosi myös liberaalien puolustaman yksityisen vapauden, mutta Arendt oli huolestunut ennen kaikkea poliittisen vapauden tuhoamisesta. Arendtin mukaan liberalismilla oli ollut oma osuutensa poliittisen vapauden väheksymisessä, ja erityisesti porvarillinen poliittinen ajattelu oli pyrkinyt palauttamaan kaiken julkisen politiikan yksityisiin intresseihin. Arendtille liberalismi ei siis ole varsinainen totalitarismin vastakäsite. Liberaaleista tulkinnoista poiketen totalitarismi ei myöskään edusta Arendtille liiallista politiikkaa, vaan päinvastoin täydellistä antipolitiikkaa, joka pyrkii tuhomaan kaiken politiikan mahdollisuuden. Arendtille politiikka on ihmisen moneudelle perustuvaa yhteistä toimintaa, ei ihmisten hallintaa. Tosin tämä näkemys politiikasta, jota pidetään Arendtin keskeisenä kontribuutiona politiikan teorialle, muodostui vasta vähitellen ja eräänlaisena vastauksena totalitarismin poliittisen antipolitiikan ongelmaan. Totalitarismi nimittäin edusti äärimmäistä hallintaa ja eräänlaista puhdasta valtaa, mutta vain jos valta ymmärretään herruuden termeillä. Myöhemmin Arendt erottikin sekä politiikan että itse vallan käsitteen näille vastakkaiseksi näkemästään herruuden käsitteestä. Herruuden käsitettä vastaan hän kehitti omaa näkemystään poliittisen vapauden ilmaisemisesta yhteisessä toiminnassa. Arendtille tämä moderneissa vallankumouksissa parhaimmillaan ilmenevä poliittinen vapaus yhteisenä uuden aloittamisena muodostaa julkisen vapauden ilmaisemisen vastakohdan sekä diktatorisille pyrkimyksille yhdistää tuo toiminta yhden ”tahtotilan” alle että erityisesti totalitaristiselle pyrkimykselle tuhota kokonaan sekä julkinen (yhteisen spontaanin toiminnan) että yksityinen (yksilön tahdon) vapaus. Vaikka Arendt on noussut yhdeksi aikamme kommentoituimmista poliittisista ajattelijoista, Arendtin totalitarisminanalyysi sekoitetaan edelleen sille täysin vastakkaisiin näkemyksiin. Myös vanhat vasemmiston ennakkoluulot näyttävät istuvan syvässä, ja viitaten erityisesti Arendtiin Slavoj Žižek on kirjoittanut, kuinka totalitarismi on puhtaan ideologinen käsite, jonka tarkoitus on vain tukea hegemonisia vallan muotoja ja estää kaikki uudet tai vaihtoehtoiset poliittiset kokeilut väittäen näiden johtavan vain totalitarismiin (Žižek 2001). Arendtille kuitenkin koko totalitarismin varsinainen ongelma oli ihmisen poliittisen uuden aloittamisen kyvyn tukahduttaminen, ja hän käytti koko loppuelämänsä uuden aloit-

tamiseen perustavan poliittisen vapauden teoretoimiseen.

Totalitarismin perintö

Arendtille uuden aloittamisen syntyä vain yhteisessä toiminnassa, eikä sille ole valmista mallia. Hän lainasi tässä usein ranskalaisrunoilija René Charin sanoja: ”*Saimme perintömme ilman testamenttia*” (Char 1995 [1948], 102). Vastarintaliikkeeseen spontaanisti liittynyt Char oli kuvannut sillä vailla selvää mallia tai organisaatiota ollutta uuden poliittisen toiminnan kokemustaan. Arendt taas käytti lainausta kuvamaan yleisesti modernia kokemusta, jolle perinne ei enää asettanut valmista mallia. Erityisesti totalitarismi oli hajottanut kaikki perinteiset poliittiset kategoriat. Sen oma testamentti oli kuitenkin pelkästään negatiivinen ja vaati ainoastaan arvioimaan tapahtumia tästä lähtien sen mukaan, johtavatko ne mahdollisesti totalitaariseen hallintaan vai eivät (Arendt 1953 [1948], 234). Tämä ei kuitenkaan Arendtille merkinnyt kaiken poliittiseen toimintaan liitetyn muutoksen kieltämistä, kuten Žižek on väittänyt, vaan päinvastoin pyrkimystä etsiä uusia mahdollisuuksia poliittisen vapauden ilmentämiselle, jonka täydelliseen tukahduttamiseen totalitaarinen hallinto oli pyrkinyt. Arendt oli huolissaan tästä poliittisen vapauden kuihtumisesta, kun hän kirjoitti, että ”*voi olla jopa niin, että aikamme todellinen ahdinko saa omaehtoisimman muotonsa – vaikka ei välttämättä julminta – vasta kun totalitarismista on tullut menneen ajan ilmiö*” (Arendt 2013, 529).

Varsinaisesta totalitarismista onkin tullut menneen ajan ilmiö. Sen eräänlaisena reliikkinä voidaan kenties pitää muusta maailmasta eristettyä Pohjois-Koreaa, joka sekin *juche*-aatteineen näyttää nykyään edustavan enemmän täysin pysähtynyttä perinnöllistä itämaista despotiaa kuin arendtilaista jatkuvan liikkeen ideologian totalitaarista yhteiskuntaa. Se, mikä tekee Arendtin analyysistä kuitenkin edelleen ajankohtaisen tai eräänlaisen aikansa ylittävän klassikon, on ennemmin kysymys totalitarismin mahdollistaneista elementeistä ja niistä ongelmista, joihin totalitarismi pyrki tuomaan oman tehokkaan patenttiratkaisunsa. Suurin osa Arendtin teoksesta keskittyy näiden elementtien ja ongelmien analyysiin varsinaisen totalitarismin muodostaessa vasta kirjan kolmannen osan aiheen ja totalitaristisen

herruuden toiminnan analyysin sen alun perin viimeisen 12. luvun sisällön.

Kirjan ensimmäinen osa käsitteleekin erittäin monipuolisesti modernia antisemitismia. Arendt haluaa erottaa antisemitismin vanhasta uskonnollisesta juutalaisvihasta ja analysoida antisemitismia erityisenä modernina poliittisena ideologiana. Jaksossa käsitellään niin modernien rotuteorioiden nousua kuin niiden poliittista merkitystä ja erityisesti juutalaisten historiallista suhdetta uuden ajan valtioon ja ongelmallista suhdetta kansallisvaltioon. Toinen osa käsittelee taas modernia imperialismia, jonka Arendt erottaa vahvasti vanhasta valloituksen politiikasta ja imperiumien luomisesta. Arendt käsittelee myös imperialismien ongelmia ennemmin poliittisena kuin taloudellisena ongelmana. Siinä missä Leninille imperialismi oli kapitalismin viimeinen vaihe, Arendtille kyse oli varsinaisen porvarillisen politiikan ensimmäisestä vaiheesta, jossa porvariston vallankumouksissa voittamat poliittiset oikeudet alistettiin taloudellisen menestyksen etsimiseksi ja politiikka yhdistettiin bisneksen tekoon. Imperialismi edusti kaikista poliittisista rakenteista vapautunutta rajattoman laajentumisen ideologiaa, ensin bisneksen laajentamisen ja lopulta puhtaan vallan laajentamisen muodossa. Samalla rotuteorioiden varjolla Afrikassa tehdyt kansanmurhat toimivat harjoituksina sittemmin Euroopan keskellä tehdyille kansanmurhille.

Antisemitismin ja imperialismien alla totalitarismin elementteinä ja sitä edeltävinä ongelmina Arendt käsitteleekin useita tekijöitä. Näitä ovat kansallisvaltioiden rappio ja poliittinen kriisi, modernin rasismien ja rotuteorioiden nousu, imperialistinen poliittisista oikeuksista välinpitämätön rajattoman laajentumisen kiihko, valtiottomien pelkkien ihmisoikeuksien varassa olevien ihmisten ilmaantuminen, uuden entiset yhteiskunnalliset paikkansa kadottaneen ylijäämäväestön synty ja mistä tahansa ideologista uutta kotiaan etsivien kodittomien yksilöiden massat. Kenties totalitarismin vahvimpana elementtinä kirjassa korostuu kuitenkin jatkuvan liikkeen ideologiaa toteuttaneet modernit poliittiset liikkeet. Vaikka nämä elementit toimivat eräänlaisina totalitarismin historiallisina mahdollisuusehtoina, eivät ne kuitenkaan välttämättä johtaneet totalitarismiin.

Antisemitismi luvun keskiössä onkin Ranska, Arendtin *nation par excellence*, jossa Dreufus-tapaus muodosti vuosisadan vaihteen antisemitistisen po-

liitikan keskeisen yleiseurooppalaisen näyttämön. Ranskassa antisemitismistä ei kuitenkaan tullut kuolemankoneistoa käynnistävästä totalitaristista ideologiasta. Imperialismluvun keskiössä on Englanti, mutta Afrikassa harjoitetut totalitaariset käytännöt eivät johtaneet emämaan muuttumiseen totalitaristiseksi yhteiskunnaksi. Arendt korosti totalitarismin elementtinä ennen kaikkea 1800-luvulla syntyneitä ideologioita ajattelua, mutta edes yksikään ideologia ei sinänsä Arendtin mukaan ole totalitaristinen. Mitä tulee taas luokkataisteluun tai rotujen taisteluun, ei luokkataistelu historiallisena luokkien konfliktien kuvauksena ole Arendtille edes ideologia, eivät myöskään pelkät vastuuttomat rasistiset mielipiteet toisten ihmisten biologisesta alemmuudesta. Totalitarismin näistä teki niiden kehittyminen totaalisiksi ideologioiksi, jotka pyrkivät selittämään koko menneen historian ja tulevaisuuden välttämättömyyden yhdestä premissistä ja esittämään oman toimintansa tuon ideologisen logiikan vastustamattomana toimeenpanona.

Tässä kohtaa onkin huomautettava kirjan valitettavasta suomennoksesta *Totalitarismin synnyksi*. Käännös on sinänsä ammattikäntäjän sujuvaa suomenkielistä proosaa, mutta valitettavasti käännöstyössä ei ole näemmä konsultoitu ketään Arendtin ajattelun asiantuntijaa. Sujuvan proosan nimissä useita keskeisiä käsitteitä on nimittäin käännetty paikoin epäjärjestelmällisesti ja osittain jopa suoraan virheellisesti, ainakin suhteessa niiden teoreettiseen merkitykseen. Tässä ei ole mahdollista käsitellä kaikkia kirjan käännösongelmia, mutta en voi olla huomauttamatta teoksen otsikon käännöksen harhaanjohtavuudesta. Kirjaimellisesti käännettynä otsikko olisi ilmaissut *Totalitarismin alkuperät* (*Origins of Totalitarianism*) monikossa. Epäilenkin, että kenties sujuvampaan käännösratkaisuun *Totalitarismin synty* on vaikuttanut Darwinin *Lajien synnyn* (*Origins of Species*) käännös. Ongelma on, että Arendtin historiallisten kokemusten rakenteellisten ehtojen kysymys asettuu eksplisiittisen vastakkaiseksi sekä evoluutionaarisille että syntyhistoriallisille historian tulkinnoille. Arendt syyttää jälkimmäisistä ennemmin totalitaristisia ideologioita, joiden vastahistoriaksi teos on kirjoitettu. Arendtille jo tämän kustantajan ehdottama Alkuperät -otsikko oli ongelmallinen. Hän totesikin vastauksessaan Eric Voegelin kirjasta tekemään arvioon: ”En ole kirjoittanut totalitarismin historiaa vaan analyysin historian kautta” eikä kirja varsinaisesti ”käsittele totalitarismin

’alkuperiä’ – kuten sen otsikko valitettavasti väittää – vaan antaa historiallisen selostuksen elementeistä, jotka kristallisoituivat totalitarismiksi.” (Arendt 1953, 78.)

Arendtin mukaan

totalitarismin elementit ovat sen alkuperiä, jos emme ymmärrä alkuperillä ”syitä”. Elementit eivät itsessään aiheuta mitään. Niistä tulee tapahtumien alkuperiä jos ja kun ne yhtäkkiä kristalloituvat vakiintuneisiin ja määrättyihin muotoihin. Tapahtuman itsensä valo sallii meidän erotella sen konkreettiset elementit äärettömästä määrästä abstrakteja mahdollisuuksia ja tuon saman valon on edelleen ohjattava meitä taaksepäin noiden elementtien itsensä aina hämärään ja moniselitteiseen menneisyyteen. Tässä mielessä on oikeutettua puhua totalitarismin alkuperistä tai minkä tahansa historiallisen tapahtuman alkuperästä. (Arendt 1994 [1954], 325.)

Saksankielisen laitoksen otsikkoon Arendt lisäikin termin elementit: *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*.

Arendt ei siis pyri johtamaan totalitarismia tietyistä erityisistä historiallista tapahtumista tai kausaalista syistä. Hän ei myöskään rakenna yleistä historiataonta teoriaa totalitarismista. Teoksessa Arendt pyrkii ymmärtämään totalitarismin historiallista tapahtumaa kysymällä, miten totalitarismi oli mahdollista, ja pohtii historian kautta sen ajattelun ja käytäntöjen taustalla olevia elementtejä ja ongelmia. Arendt kirjoitti pyrkineensä tuohon ymmärykseen ”historiantutkijan menneisyyteen suuntautuvalla katseella ja politiikantutkijan analyttisellä innolla” (Arendt 2013, 27). Hänen mallinaan historiantutkimuksesta ja valtio-opista oli kuitenkin enemmän Tocquevillen *Demokratia Amerikassa* kuin tavanomainen tapahtumahistoria tai 1950-luvun amerikkalainen politiikan tutkimus. Tocqueville oli nähnyt Amerikassa enemmän kuin Amerikan ja etsinyt sieltä ”esikuvaa demokratialle ja sen taipumuksille, luonteelle, ennakkoluuloille ja intohimoille. Olen halunnut tutustua demokratiaan, jotta tietäisin ainakin sen mitä voimme odottaa tai pelätä” (Tocqueville 2006, 59). Arendt oli nähnyt natsi-Saksassa ja stalinismissa enemmän kuin vain Hitlerin ja Stalinin ja etsinyt näiden toimeenpaneman totalitarismin elementtejä 1900-luvun eurooppalaisesta poliittisesta kokemuksesta, jotta tietäisi, mitä meidän tulisi pelätä senkin jälkeen kun varsinainen totalitarismi julmuuksineen olisi kenties jo mennyt mailleen.

Teoksen pohtimat kysymykset vailla oikeuksia

olevien ihmisten yhä kasvavasta määrästä, ihmisoi-
keuksien ja kansalaisyhteisöjen ongelmallisesta suhteesta tai politiikan ja bisneksen vaarallisesta yhdistymisestä ovat vain muutamia esimerkkejä teoksen käsittelemistä edelleen ajankohtaisista ongelmista. Myös aikamme keskustelut monikulttuurisuudesta ja kansallisesta identiteetistä toistavat 1800-luvun lopulla ”juutalaiskysymyksen” osalta käytyjä keskusteluja. *Totalitarismin alkuperät* onkin lähes ylitsepursuava käsittelemiensä teemojen ja esille nostamiensa ajattelua edelleen vaativien ongelmien osalta. Se ei pyri tarjoamaan näihin ongelmiin mitään helppoa ratkaisua vaan ennemmin varoittaa totalitaristisista yrityksistä poliittisten ongelmien ideologisiin ja terroristisiin ”patenttiratkaisuihin”.

Suomeksi on aikaisemmin käännetty viime vuosisadan totalitarismikeskusteluista kolme omalta osaltaan eräänlaisen klassikkomaineen saanutta teosta, jotka kaikki edustavat tiettyä (tosin keskenään erilaista) liberalismien totalitarismin kritiikkiä. 1970-luvulla käännettiin Jacob Talmonin (1973 [1953]) *The Origins of Totalitarian Democracy* nimellä *Totalitaarinen demokratia*, joka etsi ennen kaikkea ”vasemmiston totalitarismia” valistuksen järjen ja demokratian liitosta. Tätä luetummaksi klassikoksi on noussut kuitenkin Karl Popperin (1974 [1945]) *Avoim yhteiskunta ja sen viholliset*, joka vuorostaan johti totalitaristisen ajattelun alkuperät jo länsimaisen poliittisen filosofian klassikoista sekä Platonista että Aristoteleesta. Vaikka Tocqueville muodostaa tietyn yhteisen inspiraation Talmonin ja Arendtin analyysien välille, ei Arendt olisi koskaan suostunut johtamaan totalitarismia valistuksesta tai tekemään Talmonin tapaisia yksinkertaisia aatehistoriallisia johtopäätöksiä. Samoin vaikka Arendtin totalitaaristen ideologioiden kritiikki on lähellä Popperin historismin kritiikkiä ja Arendtin filosofien poliittiseen ajatteluun kohdistamassa kritiikissä on samoja piirteitä kuin Popperin antiplatonismissa, ei Arendtille totalitarismi ole missään nimessä suoraan johdettavissa länsimaisesta poliittisen ajattelun perinteestä, eikä hän olisi koskaan esittänyt niin rankan yksinkertaistavaa luentaa tuosta filosofisesta perinteestä, johon Popper sortuu. Viimeisenä voitaisiin mainita Friedrich A. von Hayekin vuonna 1995 suomennettu *Tie orjuuteen* (1944), joka esittää taloudellisen kollektivismien lähes kaikissa muodoissaan johtavan totalitarismiin. Arendtin totalitarismi analyysin kanssa sillä on yhteistä lähes ainoastaan kritiikki ”päämäärät oikeuttavat keinot” -ajattelua vastaan. Arendtin poliittisessa totalitarismianalyysissä

sen enempää kapitalismi kuin sosialismikaan eivät ole sinänsä totalitaristisia, kun taas Hayek niputtaa jopa poliittista liberalismia edustavat suuntaukset totalitaarisiksi, jos niihin sisältyy minkäänlaisia sosialismia muistuttavia yrityksiä talouden kollektiiviseen hallintaan. Hayekin teos, josta tehtiin sekä kuvakirja että erillinen pamflettiversio, muistuttaa Arendtin näkökulmasta jo enemmän itse totalitaarisia yhdestä premissistä loogisen johdonmukaisesti johdettuja ideologisia ismejä, joille historian monimuotoisuus ja muut ajattelun ja toiminnan alueet voidaan alistaa. Ideologiset yksinkertaistukset näyttävät kuitenkin omaavan edelleen enemmän vaikutusvaltaa kuin monitahoisemmat analyysit, ja niinpä myös Hayekin kriitikot ovat esittäneet lähinnä vain tämän teesit ympärikäntäviä yhtä yksinkertaisia *ismejä*.

Jos Arendtin Totalitarismin alkuperät ei enää puhuttele omaa globaalia aikaamme, tämä ei johdu varmastikaan sen sisällöstä, joka on täynnä edelleen ajankohtaisia ja ajatteluun kutsuvia ongelmia ja teemoja. Se johtuu ennemmin sen omasta ideologioiden vastaisesta esitystavasta, siitä ettei 600-sivuisen kirjan sisältämää ajattelutyötä ja ongelmien rikkautta voi kiteyttää yhdeksi ideologiseksi ismiksi tai iskulauseksi ja ettei se edes tarjoa yhtäkään yksinkertaista vastausta vaan ennemmin herättää useita kysymyksiä. Ja pelkäänpä pahoin, ettei globaalissa maailmassamme ole enää kärsivällisyyttä tai aikaa monitahoisille kysymyksille tai edes 600-sivuisen teoksen lukemiseen ajatuksella, vaikka tässä suhteessa kääntäjän sujuva suomenkielinen proosa on yrittänyt tehdä teokseen tutustumisesta helpompaa.

MARKKU KOIVUSALO

LÄHTEET

- Arendt, Hannah. 1953 (1948). The concentration camps. Teoksessa William Philips ja Philip Rahv (toim.), *The new partisan reader 1945–1953*. New York: Harcourt, Brace and Company, 230–248.
- Arendt, Hannah. 1953. A Reply. *The Review of Politics* 15:1, 76–84
- Arendt, Hannah. 2013 (1951, 1968). *Totalitarismin synty*. Suom. Matti Kinnunen. Tampere: Vastapaino.
- Arendt, Hannah. 1994 [1954]. Understanding and politics (the difficulties of understanding). Teoksessa Jerome Kohn (toim.), *Hannah Arendt: Essays in understanding 1930–1954*. New York: Harcourt Brace & Company, 307–327.
- Char, René. 1995 (1948). Feuilletés d'Hypnos. Teoksessa René Char, *Fureur et mystère*. Pariisi: Gallimard.
- Fraenkel, Ernst. 1941. *The dual state. A contribution to the theory of dictatorship*. New York, Lontoo, Toronto: Oxford University Press.
- Friedrich, Carl Joachim ja Brzezinski, Zbigniew. 1962 (1956). *Totalitarian dictatorship and autocracy*. New York, Washington, Lontoo: Frederick A. Praeger.
- von Hayek, Friedrich A. 1995 (1944). *Tie orjuuteen*. Suom. Jyrki Iivonen. Tampere: Gaudemus.
- Lefort, Claude. 1986 (1980). The logic of totalitarianism. Teoksessa Claude Lefort, *The Political Forms of Modern Society*. Cambridge: Polity Press, 273–291
- Montesquieu, B. d. 1748. *De l'esprit des lois*.
- Neumann, Franz. 2009 (1942). *Behemoth: The structure and practice of national socialism, 1933–1944*. Chicago: Ivan R. Dee.
- Neumann, Sigmund. 1942. *Permanent revolution: The total state in a world at war*. Harper & Brothers.
- Petersen, Jens 1996. The history of the concept of totalitarianism in Italy. Teoksessa Maier, Hans, *Totalitarianism and political religions. Volume I: concepts for the comparison of dictatorships*. London and New York: Routledge, 3–21
- Popper, Karl. 1974 (1945). *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Suom. Paavo Löppönen. Helsinki: Otava.
- Talmon, Jacob Leib 1973 (1953). *Totalitaarinen demokratia. Alkuperä ja synty*. Suom. Jaakko Lavanne. Keuruu: Otava.
- de Tocqueville, Alexis. 2006 (1835–40). *Demokratia Amerikassa*. Suom. Sami Jansson. Helsinki: Gaudeamus.
- Žižek, Slavoj. 2001. *Did somebody say totalitarianism? Five interventions in the (mis)use of the notion*. Lontoo, New York: Verso.